

<https://doi.org/10.26565/2226-0994-2026-74-07>

УДК: 1(091)(430)Гегель:378.4(477.54-25)"183"

Володимир Абашнік

ФІЛОСОФІЯ ГЕГЕЛЯ У ХАРКІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ В 1830-х рр.

У центрі уваги цієї статті реценція творчості представника німецької класичної філософії Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля професорами й викладачами Харківського університету в 1830-х рр. У цьому контексті спочатку наданий огляд особливостей сприйняття філософії Гегеля у Харківському університеті від часів його заснування 5/17 листопада 1804 р. до початку 20-го ст. Тут ідеться про впливи першого професора кафедри теоретичної і практичної філософії Харківського університету Йоганна Баптиста Шада (1758–1834) в 1804–1816 рр., який до цього, під час свого викладання у Єнському університеті в 1799–1804 рр. був колегою Фіхте, Шеллінга й Гегеля. Представники «Харківської філософської школи Й. Б. Шада» у своїх працях і викладанні зверталися до різних аспектів філософії Гегеля і стали ініціаторами «Харківської Гегеліани». Серед них важливе місце займав наступник Шада на філософській кафедрі, професор Андрій Дудрович (1782–1830), який викладав у Харківському університеті з 1812 р. Далі згадано сприйняття філософії Гегеля у 19-му й на початку 20-го ст., зокрема представниками кафедри філософії Федором Зеленогорським, Павлом Лейкфельдом, Ісидором Проданом, а також професором-богословом Тимофієм Буткевичем. Крім цього, вказано на роль філософії Гегеля для творчості представників «Розстріляного Відродження» (Семен Семковський, Володимир Юринець, Степан Федчишин), які в ранній період Радянської України розглядали його праці з марксистської точки зору й в 1930-х рр. постраждали від сталінських репресій.

В основній частині розглянуто деякі праці представників Філософського факультету Харківського університету в 1830-х рр. у контексті реценції творчості Гегеля. Тут спочатку йдеться про публікації і викладання професора Федора Чанова та ад'юнкта Йозефа Гренберга. Згідно з другим університетським статутом 1835 р. у Харківському університеті було відкрито Філософський факультет, представники якого зверталися до вчення Гегеля. Серед останніх були історики (Володимир Цих, Олександр Рославський-Петровський, Іван Сливицький), політеконом (Тихон Степанов), фахівці з античної класики (Іван Кронеберг). Окремо вказано на впливи філософії мистецтва Гегеля, зокрема його «Лекцій про естетику (1835–1838)», на творчість професора-філолога Амвросія Метлинського (1814–1870), який також був поетом і представником українського романтизму. Натомість у творчості професора Ізмаїла Срезневського (1812–1880) певну роль відігравали «Основні лінії філософії права» (1821) Гегеля. Отже, різні аспекти філософії Гегеля віднайшли широкий відгук у Харківському університеті в 1830-х рр., який став важливим центром «української Гегеліани».

Ключові слова: історія філософії, німецька класична філософія, Гегель, філософія мистецтва, українська філософія, Харківська університетська філософія, 1830-і рр.

Постановка проблеми. В історії філософії з давніх часів до сьогодення височаться мислителі, які завдяки своїм творам і впливам зайняли або поступово займають почесне місце не лише у філософському пантеоні, але й в культурній спадщині всього людства. До них безумовно належить представник німецької класичної філософії Г. В. Ф. Гегель, творчість якого за останні 200 років залишається в центрі уваги інтелектуалів різних націй і культурних і наукових традицій. Якщо говорити у вузькому філософському сенсі, перш за все, в Німеччині існує ціла традиція численних досліджень творчого надбання Гегеля. В інших країнах також є відповідні дослідження, наприклад, щодо «італійського Гегеля» (Франческо де Санктіс, Аугусто Вера, Бенедетто Кроче та ін.), «французького Гегеля» (Жан Валь, Жан Іпполіт, Олександр Кожев та ін.), «польського Гегеля» (Август Цешковські та ін.) тощо.

Натомість історія сприйняття філософії Гегеля в Україні, тобто «українського Гегеля», ще не написана і чекає своїх дослідників. Така робота вимагає чималих зусиль,

© Абашнік В.О., 2026.



This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

оскільки, якщо навіть узяти до уваги один аспект рецепції філософії Гегеля, а саме – в українській академічній філософії (тобто, в академіях, університетах, інститутах, ліцеях тощо), тоді й тут дослідник чи дослідники стикаються, перш за все, з різними формальними викликами. Серед них важливим є мовний аспект, адже в 19-му та 20-му ст. під впливом історичних і культурних факторів українські філософи й науковці писали свої твори не лише українською, але й іншими мовами, зокрема, латинською, англійською, німецькою, польською, російською, румунською, словацькою, угорською, французькою, чеською тощо. Тож робота над спадщиною «українського Гегеля» потребує від дослідників, крім фахових знань з філософії Гегеля, ще й володіння відповідними мовами. Хоча існують й інші формальні перепони на шляху дослідження цієї (але також інших) тем української філософії, наприклад, важка доступність тих чи інших оригінальних текстів деяких українських авторів (і це навіть в часи цифровізації).

Актуальність цієї статті, з одного боку, обумовлена необхідністю відтворення повної картини «українського Гегеля», з іншого боку – важливістю відповідних досліджень у межах Харківської університетської філософії, складовою частиною якої були праці місцевих філософів і науковців щодо різних творів Гегеля. *Метою* статті є критичний аналіз рецепції окремих аспектів творчості Гегеля на Філософському факультеті Харківського університету в 1830-х рр. У цьому сенсі *завдання* статті полягають, по-перше, у короткому огляді особливостей сприйняття філософії Гегеля у Харківському університеті від початків до 20-го ст., по-друге, у вибіркового розгляді праць представників Філософського факультету Харківського університету в 1830-х рр. щодо рецепції творчості Гегеля, по-третє, у більш детальному аналізі критики й сприйняття філософії Гегеля з боку харківських професорів Ізмаїла Срезневського та Амвросія Метлинського у їхніх дисертаціях, відповідно 1837 р. та 1839 р.

У контексті *розробленості теми* можна назвати деякі публікації з історії Харківської університетської філософії автора цієї статті українською та німецькою мовами, зокрема: «Позиції Й. Б. Шада та Гегеля в 1801 р.» [Abaschnik, 2005], «Філософія права у Харківському університеті в 1804–1920 рр.» [Абашнік, 2017], «Гегель: Харківський вимір» [Абашнік, Гегель, 2020], «Кант і німецький ідеалізм у критичному викладенні Андрія Лудровича (1782–1830)» [Abaschnik, 2021], «Німецька естетика у харківських творах Степана Федчишина (1899–1971)» [Абашнік, 2025a] та інші. Однак саме період 1830-х рр. у названому відношенні залишається одним із найменш досліджених, тому новизна цієї роботи полягає в реконструкції сприйняття та критики творчості Гегеля з боку харківських професорів у 1830-х рр.

Георг Вільгельм Фрідріх Гегель (1770–1831), як відомо, належить до філософської традиції, яку приблизно з середини 19-го ст. в Німеччині стали називати «класична німецька філософія» [Welsch, 2022]. Ця назва закріпилася після виходу знаменитої праці «Людвіг Фюрбх і кінець класичної німецької філософії» (1886) Фрідріха Енгельса. Саме така назва домінує і зараз в Німеччині (тобто, «Klassische Deutsche Philosophie»), саме такі назви є у деяких філософських кафедр в університетах ФРН, наприклад, у Бохумі, Берліні тощо. Натомість ця філософська традиція в Україні більш відома під назвою «німецька класична філософія». Однак на початку 19-го століття самі німці говорили про «новітню німецьку філософію», й ця назва довгий час також була розповсюджена в Україні, зокрема й у Харкові.

Представник «новітньої німецької філософії» Йоганн Баптист Шад (1758–1834), як відомо, 1 лютого 1804 р. був призначений першим професором і завідувачем кафедри теоретичної і практичної філософії Етико-політичного відділення Харківського університету, яка з 15 серпня 2017 р. носить його ім'я [Абашнік, 2024a, с. 30]. До цього, під час свого викладання в Єнському університеті в 1799–1804 рр. Шад був колегою не лише Фіхте й Шеллінга, але також і Гегеля, який зі свого боку викладав там з 1801 р. по 1806 р. У той час сучасники-філософи розглядали Гегеля лише як прихильника та «співробітника» Шеллінга, який після звільнення Фіхте з Єнського університету навесні 1799 р. домінував

не лише в філософському дискурсі Єни, але й Німеччини. Ситуація зі сприйняттям Гегеля не сильно змінилася навіть в перші роки після виходу його «Феноменології духу» (1807), в якій були очевидні сліди впливів не лише Фіхте й Шеллінга, але і «Єнської філософської системи» Шада, котра включала три складових: 1) трансцендентальну логіку, 2) натурфілософію, 3) філософію духу [Абашнік, 2024b].

Очевидно, це було однією із причин того, що під час свого викладання в Харкові в 1804–1816 рр. Шад у своїх публікаціях зовсім не згадував Гегеля, натомість часто апелював до Канта, Фіхте, Шеллінга, але також до Гердера, Якобі, Ешпенмаєра та ін. Однак після вигнання Шада з Харкова в грудні 1816 р. його учні, тобто представники «Харківської філософської школи Й. Б. Шада», стали родоначальниками традиції «харківського Гегеля», або «харківської Гегеліани». Так, його наступник на кафедрі теоретичної і практичної філософії з 1818 р., професор Андрій Іванович Дудрович (1782–1830), хоча й читав філософські курси переважно за працями Шада [Abaschnik, 2021], але також знайомив харківських студентів з поглядами «...Ляйбніца, Вольфа, Шеллінга, Гегеля. Його аудиторія завжди була наповнена слухачами усіх курсів та факультетів, не виключаючи медиків» [Абашнік, 2020, с. 6].

Перш ніж перейти до теми сприйняття філософії Гегеля в 1830-х рр. в Харківському університеті, коротко згадаємо роль його праць у Харківській університетській філософії у другій половині 19-го та на початку 20-го ст. Будучи шанувальником англійської філософської традиції (Бекон, Локк), професор кафедри філософії Федір Олександрович Зеленогорський (1839–1908) в часи свого «Харківського періоду» (1874–1908) виступав з критикою філософії Гегеля, зокрема у праці «Про математичний, метафізичний, індуктивний та критичний методи дослідження та доказу» (1877). Його учень і наступник на кафедрі філософії, професор Павло Емілійович Лейкфельд (1859–193?) звертався до «Енциклопедії філософських наук у нарисі» (1817) та зараховував логіку Гегеля до «метафізичного напрямку» у своєму творі «Різні напрямки в логіці та основні завдання цієї науки» (1890) [Абашнік, 2020, с. 7].

Не тільки харківські філософи, але й місцеві богослови апелювали до творчості Гегеля. Зокрема, професор богослов'я Харківського університету Тимофій Іванович Буткевич (1854–1925) у своїх працях і лекціях розглядав релігійну філософію Гегеля. Зокрема у двотомному творі «Релігія, її сутність та походження (Огляд філософських гіпотез)» (1904) він досить детально проаналізував питання «Вчення Гегеля про релігію та її сутність». До цього, у праці «Зло, його сутність і походження» (1897) Буткевич звертався до релігійно-філософського вчення Гегеля в контексті проблеми зла, а також вказав на його впливи на погляди відомого протестантського філософа та богослова Отто Пфляйдерера (1839–1908) [Абашнік, 2025b].

Інший представник кафедри філософії Харківського університету, Ісидор Савич Продан (1854–1919/20), також брав до уваги творчість Гегеля у своїх працях і лекціях під час викладання в 1906–1918 рр. Будучи випускником Віденського університету (1875) й вихованцем австрійської філософської традиції (Франц Brentano, Роберт Ціммерманн), він критично ставився до німецької класичної філософії, особливо до Канта. У своїх харківських творах Продан виступав як представник оновленої «філософії здорового глузду», присвятивши цій темі свою головну харківську працю «Пізнання і його об'єкт (Виправдання здорового глузду)» (1913). Тут в окремих параграфах він також критикував гносеологічну позицію Гегеля у «Енциклопедії філософських наук у нарисі» [Абашнік, 2020, с. 8].

Говорячи про «Харківську Гегеліану» в ранній період Радянської України, слід вказати, що відомий перекладач філософських робіт Борис Григорович Столпнер (1871–1967), хоча лише в короткий період (1920–1922/1923), викладав на посаді керівника секції історії ідеології в Харківському інституті народної освіти (ХІНО) й почав в цей час перекладати праці Гегеля. Також тоді певну роль у формуванні українського марксистського погляду на філософію Гегеля відіграв професор Семен Юлійович

Семковський (1883–1937), який з 1920 р. до свого арешту в 1936 р. викладав і очолював філософські кафедри в різних навчальних закладах Харкова, зокрема в Комуністичному університеті імені Артема, Харківському інституті народного господарства, Українському інституті марксизму-ленінізму (УІМЛ) та згаданому ХІНО [Абашнік, 2024a].

Представники «Розстріляного Відродження» в Харкові у викладанні й публікаціях дуже часто звертали до різних аспектів філософії Гегеля. Серед них був Володимир Юринець (1891–1937), який очолював кафедру соціології в УІМЛ і був професором в інших навчальних закладах Харкова в 1920–1930-х рр. До філософії Гегеля апелювали у своїх публікаціях учні та аспіранти згаданого професора Семена Семковського в УІМЛ, зокрема Т. Степовий (Діденко), В. Беркович, Н. Білярчик, П. Демчук, Ф. Беляєв, О. Бервицький, В. Бон, Г. Васильєва, М. Медзінський, Г. Овчаров. Серед них окремо можна вказати на відомого марксистського дослідника філософії Гегеля, майбутнього ректора Харківського університету й професора філософії Якова Семеновича Блудова (1897–1984).

Також під час свого «Харківського періоду» в 1926–1933 рр. філософію мистецтва Гегеля досліджував Степан Васильович Федчишин (1899–1937). Він був урожденцем Тернопільщини, закінчив гімназію у м. Бережани, пізніше навчався в Кримському університеті, а в 1926–1929 рр. закінчив аспірантуру в УІМЛ у Харкові. В цей час Федчишин оприлюднив деякі праці, серед яких була «Естетика Гегеля» (1928). Ця робота, в якій автор розглядав Гегеля як попередника марксистської естетики, вийшла у відомому харківському часописі «Гарт». З 1931 р. він працював професором і заступником директора Інституту червоної професури літературознавства в Харкові, однак вже в 1933 р. був заарештований під час сталінських репресій. Але на відміну від інших представників «Розстріляного Відродження» Федчишину вдалося врятуватися та пізніше викладати у Житомирі й Львові [Абашнік, 2025b].

Тепер звернімося до питання сприйняття творчості Гегеля в Харківському університеті в 1830-х рр. Як було вказано вище, учень Шада та другий професор кафедри теоретичної і практичної філософії Андрій Дудрович, за спогадами його слухачів, розглядав у своїх лекційних курсах філософію Гегеля. Натомість його наступник на цій кафедрі в 1831–1834 рр. Федір Федорович Чанов (1783–1862) звертався до Гегеля не лише під час лекцій, але і в своїх публікаціях. Його головними працями були: «Огляд курсу філософії, для викладання в Імператорському Харківському університеті» (1831), «Вступна лекція, яка була читана у Харківському університеті березня 10 дня 1831 року» (1831), «Промова про основні форми, котрі зображують явища звичаєвого життя, або про основні звичаєві обов'язки людини, котрі визначають як ступінь її звичаєвого удосконалення, так і спосіб досягнення її призначення» (1832), «Вступна лекція з теорії естетики» (1833).

У цьому відношенні можна згадати, що на початку названого «Огляду курсу філософії» (1831) Федір Чанов підкреслював: «Шеллінг та Гегель (Берлінськ. проф. філ.) стверджують, що ідея філософії є наслідком самої філософії, а отже до самої філософії попереднє поняття та визначення її неможливе» [Чанов, Обозрение, 1831, с. 3]. Відтак, навіть на початку 1830-х рр. цей харківський професор в душі своїх попередників (Дудрович і Шад) розглядає Шеллінга й Гегеля в єдиному контексті, не розрізняючи їхні філософські позиції. В іншому місці цієї праці Федір Чанов вказував на філософію Гегеля в межах історичного розвитку діалектики й писав: «Особливі поняття про діалектику Платона, Аристотеля, схоластиків, Канта і Гегеля» [Чанов, 1831, с. 28].

Філософія Гегеля відіграла певну роль у викладанні й публікаціях ад'юнкта кафедри теоретичної і практичної філософії Йосифа Івановича Гренберга (1802–1862), який працював у Харківському університеті в 1828–1834 рр. Він був урожденцем естонського міста Вільянді, з 1819 р. навчався в університеті Кьонігсберг, з 1821 р. в університеті Дерпт (зараз Тарту, Естонія), а в 1823–1824 рр. в Академії Або (зараз м. Турку, Фінляндія). На його філософську позицію виказали вплив праці Канта та Генріха Йозефа Гілдебранда (1788–1871), який був колегою Гегеля в університеті Гайдельберг і випустив

третю частину працю «Антропологія як наука» (1822/1823), за якою Гренберг почав читати курс антропології у Харківському університеті [Абашнік, 2018]. Думки Гегеля відобразилися також у його дисертації «Роздум про відношення, в якому перебуває загальне право до позитивного права, до філософії позитивного права, до політики та етики» (1833) [Гренберг, 1833].

До творчості Гегеля, зокрема до його філософії мистецтва, у своєму викладанні й публікаціях звертався Іван Якович Кронеберг (1788–1838), який до цього навчався в університетах Галле та Єни, де також слухав лекції Шеллінга, Шада й Гегеля і там захистив докторську дисертацію (1807). В 1819 р. його було запрошено на посаду ад'юнкта латинської мови та старожитностей Харківського університету, де в 1820 р. він зайняв посаду екстраординарного професора, а в 1821 р. став ординарним професором. Крім цього, Кронеберг був ректором Харківського університету в 1823–1829 рр. і в 1833–1836 рр. Його харківські праці були присвячені не лише античній класиці, але також питанням філософії мистецтва й літератури, серед них були: збірка «Амалтея» (1825–1826) в 2-х частинах і серія «Брошурки» (1830–1833) в 10-ти частинах.

У цьому сенсі можна згадати восьму частину «Брошурок» (1832) Кронеберга, де він під час розгляду праці «Вступ до історії філософії» (Брюссель, 1830) французького мислителя Віктора Кузена (1792–1867) наголошував: «Можна з упевненістю сказати, що німецька філософія настільки глибоко пустила своє коріння, що вона перестане бути німецькою і стане загальною» [Кронеберг, 1832, с. 61]. Звертаючись до позиції названого французького автора, далі він уточнював: «Й, таким чином, не дивно, що Кузен – по черзі, то кантіанець, то фіхтеанець, то шеллінгіанець і гегельянець тощо – у своїх історичних мандрівках усіма філософськими системами, повертаючись додому, раптом знаходить підсумок усіх філософських зусиль – Хартіо!!» [Кронеберг, 1832, с. 60]. Стосовно цього виказування Кронеберга слід ще раз підкреслити, що в Харківській університетській філософії навіть на початку 1830-х рр. Гегеля та його філософію розглядали у тісному зв'язку з його молодшим колегою Шеллінгом.

Важливою зміною у життєдіяльності Харківського університету став новий, тобто другий університетський статут, який вступив в дію в 1835 р. і був чинним до 1863 р. Ключовим нововведенням цього статуту стала реформа університетської структури: замість чотирьох відділень, які існували згідно з першим університетським статутом 1804 р., тепер створювалися три факультети: Філософський, Юридичний і Медичний. Отже, вперше в історії Харківського університету в 1835 р. були засновані Філософський та Юридичний факультети. Філософський факультет мав два відділення: перше охоплювало гуманітарні кафедри й дисципліни (філософії, історії, класичної філології, іноземні мови та ін.), а друге – фізико-математичні кафедри (фізика, математика, астрономія, хімія та ін.).

На Юридичному факультеті в 1835 р. була заснована кафедра енциклопедії законодавства, яка згідно з третім університетським статутом 1863 р. стала називатися «кафедра енциклопедії права» й мала відділення з історії філософії права. За четвертим університетським статутом 1884 р. ця кафедра була перейменована на «кафедру енциклопедії права та історії філософії права». Саме представники цієї кафедри Юридичного факультету (Олександр Палюмбецький, Антон Станіславський, Андрій Стоянов, Кипріян Ярош, Аркадій Фатєєв) [Абашнік, 2017] та кафедр першого відділення Філософського факультету Харківського університету у своєму викладанні й своїх працях найбільше зверталися до творчості Гегеля, починаючи з другої третини 19-го ст.

В 1830-х рр. до філософії Гегеля апелював у своїх працях Тихон Федорович Степанов (1795–1847), який з 1814 р. спочатку слухав філософські лекції професора Шада, а пізніше відвідував заняття Андрія Дудровича у Харківському університеті. В 1824 р. він захистив магістерську дисертацію «Про політичну рівновагу Європейських держав», а з 1832 р. став екстраординарним професором політичної економії Харківського університету, також з 1835 р. він був деканом. У названому контексті показовою була «Промова про сутність, важливість та призначення політичних наук» (1833) Степанова, де він

в душі німецької класичної філософії та Гегеля підкреслював, що людина «...як останній прояв духу в матерії, за необхідністю є істота вільна і розумна» [Степанов, 1833, с. 5].

Серед учнів Андрія Дудровича був також Володимир Францович Цих (1805–1837), майбутній професор і перший ректор університету імені Святого Володимира в Києві. Під час свого Харківського періоду в 1822–1834 рр. Цих познайомився з німецькою історичною та філософською традиціями й звертався в своїх публікаціях і лекціях до праць з філософії історії Гердера, а також до творів інших німецьких авторів, серед яких були єнський професор і ректор Христоф Готлоб Генріх (1748–1810), гьоттінгенський професор Арнольд Герман Людвіг Геєрен (1760–1842), віттенберзький і ляйпцігський професор Карл Генріх Людвіг Пьолиц (1772–1838), берлінський і боннський професор Бартольд Георг Нібур (1776–1831) та ін. [Цых, 1833].

Володимир Цих у своїй магістерській дисертації під досить громіздкою назвою «Вирішення питання: З причини безперервного зростання маси історичних відомостей та розширення обсягу історії, чи не здається необхідним змінити звичайний спосіб викладання цієї науки, і яким саме він має бути, як загалом, так і, зокрема, в університетах?» (1833) не згадував Гегеля. Однак у багатьох його роздумах були різні звернення до духу філософії Гегеля, зокрема у цьому контексті можна навести його наступну тезу: «Філософська історія, не задовольняючись звичайним поглядом на події, намагається досягнути їх внутрішній характер, істинний, так би мовити, зміст і значення; показати як взаємозв'язок подій між собою, так і їхнє відношення до загального ланцюга діянь людського роду; прагне надихнути нескінченно різноманітну масу подій однією загальною ідеєю і створити з неї історичне ціле» [Цых, 1833, с. 17]. Очевидно тут харківський магістрант мав на увазі як згаданих німецьких авторів, на яких він посилався далі, але й також вчення Гегеля про абсолютну ідею.

Вже в другій половині 1830-х рр. до філософії Гегеля звертався інший відомий харківський історик, Олександр Петрович Рославський-Петровський (1816–1871). Він слухав філософські лекції у Матвія Протопопова на 1-му відділенні Філософського факультету, яке закінчив у 1837 р., потім захистив магістерську дисертацію (1839) та докторську дисертацію (1845). З 1846 р. Рославський-Петровський був професором загальної історії, а в 1859–1862 рр. ректором Харківського університету. У своїй магістерській дисертації «Про істинне призначення прагматичної історії та відповідний тому спосіб її опрацювання» (1839) він посилався на «Лекції про філософію історії» (1837) Гегеля у виданні його учня Едуарда Ганса (1797–1839).

У цьому відношенні Рославський-Петровський в своїй дисертації критично зауважував: «Інший недолік більшої частини Філософських Історій полягає в тому, що їхні автори, захоплені духом систем, мало звертають уваги на факти. До цієї категорії належать *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte* Гегеля, творіння, засноване на надто умоглядних засадах і довільному виборі змісту, так що автор розглядає лише ті цивілізації, які йому заманулося, виключивши, без достатньої підстави, із системи своєї цілі народи» [Рославский-Петровский, 1839, с. 21]. Як відомо, у згаданій праці Гегель в межах своєї класифікації історії говорив про чотири світи (східний, грецький, римський, германський) та писав: «Схід знав і знає лише, що вільним є *один*; грецький і римський світи, що вільними є *декілька*; германський світ знає, що вільні *всі*. Отже, першою формою, яку ми бачимо у світовій історії, є *деспотизм*, другою є *демократія* та *аристократія*, третьою є *монархія*» [Hegel, 1837, S. 102].¹

Інший харківський історик, Іван Олексійович Сливицький (1808–188?), у своїй магістерській праці «Про вплив колоній на політичні перевороти в Європі» (1839) цитував твори згаданих вище Гердера, Геєрена й інших авторів, а також писав в історичному контексті: «Європа вже не була достатньою ареною для сміливого польоту освіченого

¹ Порівн. оригінал: „Der Orient wußte und weiß nur, daß *einer* frei ist, die griechische und römische Welt, daß *einige* frei seyen, die germanische Welt weiß, daß *alle* frei sind. Die erste Form, die wir daher in der Weltgeschichte sehen, ist der *Despotismus*, die zweite ist die *Demokratie* und *Aristokratie*, die dritte ist die *Monarchie*“.

розуму, і він інстинктивно слідував неминучому закону людства – закону, що визначає зв'язок усіх розумних істот між собою та спільне опрацювання сил природи» [Сливицкий, 1839, с. 9]. Ці та інші тези харківського магістранта нагадували як ранні натурфілософські праці Шеллінга, так і роздуми Гегеля у його «Енциклопедії філософських наук у нарисі» (1817).

Філософія Гегеля, особливо його філософія мистецтва, відіграла важливу роль у викладанні й публікаціях відомого українського письменника, перекладача та представника харківського романтизму Амвросія Лук'яновича Метлинського (1814–1870). Після закінчення Етико-політичного відділення Харківського університету (1835) він спочатку працював помічником університетського бібліотекаря, а після захисту дисертації «Про сутність цивілізації та значення її елементів» (1839) викладав на посаді магістра. Під час «Першого Харківського періоду» (до 1850 р.), а також після повернення з університету імені Святого Володимира до Харкова вже на посаду професора в 1854 р., тобто під час його «Другого Харківського періоду» в 1854–1858 рр., праці Метлинського рясніли цитатами з різних праць Гегеля, особливо із тритомних «Лекцій про естетику» (1835–1838) у виданні його учня Генріха Густава Гото (1802–1873).

Зокрема, у згаданій дисертації Метлинський спочатку надав таке визначення предмету свого дослідження: «Цивілізація є фізико-моральний *розвиток людини*, особистий, суспільний та загальнолюдський, за умов *суспільства*; з цього випливає потрібність елементів цивілізації, адже до її сфери входять: I. людина як суб'єкт, що підлягає розвитку; II. *суспільство* та сукупність його діячів; III. фізико-моральний розвиток людини як продукту цивілізаційного процесу» [Метлинский, 1839, с. 15–16]. І хоча це визначення враховувало як попередню французьку традицію (Тюрго, Гізо, Кузен), так і роздуми Гегеля, далі харківський автор пропонував свою оригінальну (хоча і дещо еклектичну) класифікацію. Так, у межах першої сфери він розглядав покоління людей, мову й звичаї, у другій сфері – організацію суспільства, релігію, мистецтво і науку, а також промисловість, у третій сфері – фізичний, розумовий і звичаєвий розвиток людини. До того ж Метлинський у дусі Просвітництва ототожнював розвиток людини з удосконаленням людини, яку він називає «кінцевий продукт цивілізації» [Метлинский, 1839, с. 16].

До Гегеля харківський дисертант часто апелював під час аналізу другої сфери цивілізації (тобто суспільства), зокрема у параграфі «2. Релігія, мистецтво, наука». Звичайно, сама назва цього параграфу нагадує відому гегелівську формулу розвитку абсолютного духу (мистецтво, релігія, філософія), хоча Метлинський у своєму викладенні поміщає «мистецтво» на більш високий ступінь, аніж Гегель, тобто вище «релігії». Й це було характерним саме для представників романтизму, хоча «Єнські романтики» (брати Шлегелі, Новаліс, Вакенродер, Тік та ін.) взагалі ставили «мистецтво» на найвищий щабель людської культури, тобто навіть вище філософії та науки. Але також у змістовному відношенні Метлинський дотримується окремих тез німецького мислителя, наприклад, посилаючись на роздуми Гегеля у першій частині («Ідея прекрасного в мистецтві, або ідеал») першого тому «Лекцій про естетику» (1835), він пише, що названі «...три царства духу, за єдністю змісту перебувають на одному підґрунті і відрізняються лише формами, у яких предмет відображається у свідомості: одна з них є форма чуттєвого знання, знання чуттєвого й об'єктивного, в якому Абсолютне відкривається спогляданню і почуттю; друга форма є форма уяви; третя – вільне мислення духу» [Метлинский, 1839, с. 66–67].¹

Під час аналізу названих трьох складових прояву абсолютного духу (мистецтво, релігія, наука/філософія) Метлинський також звертається до Гегеля. Показовими у цьому відношенні були його роздуми щодо гегелівського виокремлення трьох історичних форм

¹ Порівн. у Гегеля: „Die erste Form nun dieses Erfassens ist ein *unmittelbares* und eben darum *sinnliches* Wissen, ein Wissen in Form und Gestalt des Sinnlichen und Objektiven selber, in welchem das Absolute zur Anschauung und Empfindung kommt. Die *zweite* Form sodann ist das *vorstellende* Bewußtsein, die *dritte* endlich das *freie* Denken des absoluten Geistes“ [Hegel, 1835, S. 132]. В українському перекладі у виконанні автора цієї статті наведена цитата Гегеля звучить так: «Першою формою такого осягнення є *безпосереднє* і саме тому *чуттєве* знання, знання у формі та вигляді самого чуттєвого й об'єктивного, в якому Абсолют приходить до споглядання та відчуття. Другою формою, таким чином, є свідомість, яка уявляє, а третьою, нарешті, *вільне* мислення абсолютного духу».

мистецтва (символічна, класична, романтична). Зокрема щодо першої форми він наголошував, цитуючи німецькою мовою оригінал: «Це, говорить Гегель, є характер східного мистецького пантеїзму, який – einer Seits auch in die schlechtesten Gegenstände die absolute Bedeutung hineinlegt, anderer Seits die Erscheinungen gewaltsam zum Ausdruck seiner Weltanschauung zwingt, und dadurch bizarr, grotesk und geschmacklos wird... Dadurch kann die Bedeutung dem Ausdruck nicht vollendet eingebildet werden, und bei allem Streben und Versuchen bleibt die Unangemessenheit von Idee und Gestalt zu bestehen...» [Метлинський, 1839, с. 82–83].¹ Далі Метлинський вказував на особливості символічної форми мистецтва, посилаючись на роздуми Гегеля щодо філософії мистецтва у другій частині першого тому «Лекцій про естетику».

Метлинський особливо симпатизував роздумам німецького філософа про третю, тобто романтичну форму мистецтва. Однак впливи Гегеля проявилися не лише в подальших посиланнях Метлинського у названій праці на його твори, але також у харківській «Промові про істинне значення поезії» (1843) й у докторській дисертації «Погляд на історичний розвиток теорії прози і поезії» (1850). Окремо слід вказати на важливу роль філософії мистецтва Гегеля [Hegel, 2003] в літературних творах Метлинського, про що свідчать його публікації, які він оприлюднював від псевдонімом Амвросій Могила. У цьому відношенні можна згадати його збірку «Думки і пісні та ще децю» (1839), п'ять випусків «Південного руського збірника» (1848), збірку «Народні південно-руські пісні» (1854) та його поезії і переклади з іноземних мов, зокрема, й з німецької мови.

Філософія Гегеля також мала важливе значення для творів та викладання майбутнього славіста й етнографа Ізмаїла Івановича Срезневського (1812–1880) під час його «Харківського періоду» до 1847 р. Він був випускником Етико-політичного відділення, де до 1829 р. слухав філософські лекції у професора Андрія Дудровича й захистив кандидатську дисертацію за темою «Про образу» (1829). Потім Срезневський оприлюднив різні праці, зокрема щодо творчості Григорія Сковороди, а також самостійно та зі своїми товаришами з «гуртка харківських романтиків» (І. Розковпенко, О. Шпигоцький, Ф. Євєцький, О. Євєцький) видавав різні літературні й історичні збірки: «Український альманах» (1831), «Словацькі пісні» (1832), «Запорізька старовина» (1833–1838), «Український збірник» (1838) та ін.

У контексті «харківської Гегеліани» важливою була магістерська дисертація «Дослідження щодо сутності та змісту теорії в політичних науках» (1837) Срезневського, яку він захистив на Філософському факультеті Харківського університету 2 липня 1837 р. Тут магістрант розділяв політичну теорію на дві частини – «фізіологію держави» й «історію державності», яким і присвячена основна частина цієї роботи. Посилаючись на різних мислителів від Античності до початку 19-го ст., Срезневський тут підкреслював: «Вплив

¹ Переклад цієї цитати Гегеля, яку Метлинський не повністю наводить німецькою мовою, звучить так: «– з одного боку, вкладає абсолютне значення навіть у найгірші предмети, з іншого боку насильно змушує явища виражати його світогляд, й тим самим стає химерним, гротескним і позбавленим смаку... Через це значення не може бути досконало втілене у виразі, і попри всі прагнення та спроби невідповідність ідеї та форми залишається...». В оригіналі повна цитата у Гегеля звучить так: „Diese Seiten machen im Allgemeinen den Charakter des ersten Kunstpantheismus des Morgenlandes aus, der einer Seits auch in die schlechtesten Gegenstände die absolute Bedeutung hineinlegt, anderer Seits die Erscheinungen gewaltsam zum Ausdruck seiner Weltanschauung zwingt, und dadurch bizarr, grotesk und geschmacklos wird, oder die unendliche aber abstrakte Freiheit der Substanz verachtend gegen alle Erscheinungen, als nichtige und verschwindende kehrt. Dadurch kann die Bedeutung dem Ausdruck nicht vollendet eingebildet werden, und bei allem Streben und Versuchen bleibt die Unangemessenheit von Idee und Gestalt dennoch unüberwunden bestehen“ [Hegel, 1835, S. 100]. Український переклад цієї цитати у виконанні автора цієї статті: «Ці сторінки загалом утворюють характер першого мистецького пантеїзму Сходу, який, з одного боку, вкладає абсолютне значення навіть у найгірші предмети, з іншого боку насильно змушує явища виражати його світогляд, й тим самим стає химерним, гротескним і позбавленим смаку, або ж, зневажаючи нескінченну, але абстрактну свободу субстанції, відвертається від усіх явищ як від марних та зникаючих. Через це значення не може бути досконало втілене у виразі, і попри всі прагнення та спроби невідповідність ідеї та форми все ж залишається непереможною».

Монтеск'ю та французьких філософів XVIII століття поступився місцем впливу німецької філософії – Канта, Фіхте, Шеллінга, Гегеля: особливо швидко поширюється, принаймні в Німеччині, вплив вчення цього останнього мислителя» [Срезневский, 1837, с. 15–16]. Отже, харківський магістрант наголошував на останніх тенденціях впливів творчості Гегеля наприкінці 1830-х рр.

Однак вже далі Срезневський висловлює критику однобічного розгляду історії людства, яким, на його думку, страждають багато відомих мислителів, котрі у викладі середньовічної та новітньої історії зосереджуються лише на Західній Європі. У цьому сенсі він підкреслював: «Усі найвидатніші мислителі мають таке обмежене поняття, такий короткозорний погляд на Історію – Аст (38) і Гегель (39), Геєрен (40) і Міллер (41), не менш ніж Ізелін (42) і Гердер (43), Тюрго (44) і Кондорсе (45). Не дивно, що з'явилося порівняння людства з мужем, який переживає зараз 4-й або 5-й вік своєї мужності (46) – або поняття гегелістів про чотири начала всесвітнього духу, виявлені світом Сходу, Греції, Риму та Германії...» [Срезневский, 1837, с. 39]. Тут слід зауважити, що харківський автор справді використовує термін «Германія» замість гегелівського виразу «германський світ».

Причому в цій цитаті Ізмаїла Срезневського звучала критика не лише «гегелістів», тобто гегельянців, але й самого Гегеля, на оригінальне видання праці якого «Основні лінії філософії права» (1821) він посилався далі. Як відомо, третя частина цього твору від назвою «Звичаєвість» складається з трьох розділів: «Сім'я», «Громадянське суспільство», «Держава». У самому кінці третього розділу цієї частини Гегель розглянув питання «С. Світова історія», де писав про світовий дух та в §352 підкреслював: «Оскільки він як дух є лише рухом своєї діяльності, знаючи себе абсолютним, тим самим звільняючи свою свідомість від форми природної безпосередності та повертаючись до самого себе, то *принципів* формування цієї самосвідомості у ході її звільнення, – *світових історичних царств, є чотири*» [Hegel, 1821, S. 349–350].¹

І вже далі у третьому розділі названої праці, а саме в §354, німецький філософ згадував чотири історичних царства (імперії), або світи (східний, грецький, римський, германський), а в §358 говорив про рух духу, який наприкінці досягає «...принцип єдності божественної та людської природи, примирення як об'єктивну істину та свободу, що з'явилися всередині самосвідомості та суб'єктивності, і здійснення яких покладається на північний принцип *германських народів*» [Hegel, 1821, S. 353].² Саме така національно забарвлена діалектика духу у викладенні Гегеля викликала критичні зауваження харківського магістранта.

У наведеній вище цитаті Ізмаїла Срезневського стосовно згаданих авторів і «гегелістів» численні цифрові посилання (38), (39) тощо вказували на конкретні праці й сторінки в них. Це свідчило про те, що харківський автор був знайомий із зазначеними оригінальними джерелами. Окрім названих мислителів, у «Примітках» Срезневський далі наводив посилання на джерела, які він використовував під час написання своєї праці, зокрема на «Ідеї до філософії історії» Гердера, «Суспільний договір» Жана-Жака Руссо, «Государ» Макіавеллі, «Нову науку» Джамбатісти Віко, «Ідею загальної історії у всесвітньо-громадянському відношенні» Канта, «Про державу» та «Левіафан» Томаса Гоббса і вже згадані «Основні лінії філософії права» Гегеля [Срезневский, 1837, с. 61].

На завершення слід вказати на те, що ключовою філософською роботою щодо сприйняття творчості Гегеля на Філософському факультеті Харківського університету у цей час була докторська дисертація «Роздум про істинний предмет філософії та відповідний цьому її склад» (1838) професора Матвія Миколайовича Протопопова (1794–

¹ Порівн. в оригіналі Гегеля: „Indem er als Geist nur die Bewegung seiner Thätigkeit ist, sich absolut zu wissen, hiermit sein Bewußtseyn von der Form der natürlichen Unmittelbarkeit zu befreien und zu sich selbst zu kommen, so sind die *Principien* der Gestaltungen dieses Selbstbewußtseyns in dem Gange seiner Befreyung, – der *welthistorischen Reiche, Völkern*“.

² Порівн. в оригіналі Гегеля: „...das Prinzip der Einheit der göttlichen und menschlichen Natur, die Versöhnung als der innerhalb des Selbstbewußtseyns und der Subjectivität erschienenen objectiven Wahrheit und Freyheit, welche dem nordischen Prinzip der *germanischen Völker* zu vollführen übertragen wird“.

1857). З огляду на важливість цієї та інших праць четвертого професора філософії (після Шада, Дудровича й Чанова) для Харківської університетської філософії у 19-му ст. і рецепції Гегеля у її межах, критичний аналіз філософської позиції цього філософа буде представлений автором у окремій статті. Наперед лиш слід вказати, що крім згаданих вище публікацій Гегеля, професор Матвій Протопопов посилався ще й на третє видання «Енциклопедії філософських наук» (1830), зокрема на 3-й том цього твору [Протопопов, 1838, с. 61]. Не дивлячись на критику позиції Гегеля у згаданій дисертації, харківський професор у останній тезі до своєї дисертації констатував: «XXI. Гегель останнім представив найважливішу спробу визначення змісту Філософії» [Протопопов, 1838, с. III].

Як *головний висновок* можна стверджувати, що різні аспекти філософії Гегеля віднайшли широкий відгук у Харківському університеті у 1830-х рр. Водночас важливими центрами сприйняття й критики творчості німецького філософа були кафедра теоретичної і практичної філософії (з 1835 р. – кафедра філософії) та Філософський факультет, який був відкритий згідно з другим університетським статутом в 1835 р. З одного боку, харківські професори й викладачі розглядали та критикували різні праці Гегеля у філософському контексті (Дудрович, Чанов, Гренберг, Протопопов). З другого боку, також інші представники Філософського факультету, зокрема філологи (Метлинський, Срезневський), історики (Цих, Сливницький, Рославський-Петровський), політекономи (Степанов), антикознавці (Кронеберг) апелювали до історико-філософських і філософсько-правових творів німецького мислителя, а також до його праць з філософії мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Абашнік В. Гегель: Харківський вимір. *XVI Харківські студентські філософські читання: до 250 річчя з дня народження Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля. Матеріали міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів, 23–24 квітня 2020 р., м. Харків*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. С. 5–9.

Абашнік В. Німецька естетика у харківських творах Степана Федчишина (1899–1971). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2025. № 73. С. 266–283. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2025-73-26>

Абашнік В. Олександр Олександрович Мамалуй (1939–2023) як дослідник історії філософії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2024. № 70. С. 22–35. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2024-70-2>

Абашнік В. Харківський курс філософії права (1833) Й. І. Гренберга. *Людина, суспільство, комунікативні технології. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 14–15 вересня 2018 р.* Харків–Лиман, 2018. С. 140–143.

Абашнік В. О. Сирія та сирійська культура у творчості Івана Кронеберга (1788–1838). *VI Конгрес сходовознавців: збірник матеріалів, м. Київ, 3 грудня 2022 року*. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського; Львів – Торунь: Liha-Pres, 2022. С. 10–13. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-1>

Абашнік В. О. Тимофій Буткевич (1854–1925) про проблему зла у вченнях Давнього Китаю. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Матеріали XIX Міжнародної наукової конференції, 27 листопада 2025 р., м. Київ*. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2025. С. 6–9. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-561-0-1>

Абашнік В. О. Філософія права у Харківському університеті в 1804–1920 рр. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 томах. Том 2: Філософія права* / Ред. С. І. Максимов. Харків: Право, 2017. С. 981–990.

Абашнік В. О. Шад versus Кант. Від енської до харківської філософської системи. *Німецька класична філософія та університетська філософія. До 300-річчя з дня народження Імануеля Канта та 190-річчя з дня смерті Йоганна Баптиста Шада. Матеріали міжнародної наукової*

конференції, 28 червня 2024 р., м. Харків, Україна. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2024. С. 13–27.
<https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/2a75ef83-f103-4be9-9543-471d9df74caf/content?trackerId=9a4404c7d7037e96>

Гренберг І. *Рассуждение об отношении, в котором находится общее право к положительному праву, к философии положительного права, к политике и этике, написанное лектором Иосифом Гренбергом, для получения степени магистра по Этико-политическому отделению*. Харьков: В Университетской типографии, 1833. [2], 59 с.

Кронеберг І. *Брошюрки. Издаваемые Иваном Кронебергом*. Харьков: В Университетской типографии, 1832. №VIII. 188 с.

Метлинский А. *О сущности цивилизации и значении ее элементов. Рассуждение кандидата А. Метлинского, написанное с целью получения степени магистра политических наук*. Харьков: в университетской типографии, 1839. [III], 122 с.

Протопопов М. *Рассуждение об истинном предмете философии и соответственном тому составе ее, написанное для получения степени доктора философии исполняющим должность экстраординарного профессора при Императорском Харьковском университете Матвеем Протопоповым*. Харьков: В университетской типографии, 1838. 64, III с.

Рославский-Петровский А. *Об истинном назначении прагматической истории и соответственном тому способе ее обработки. Рассуждение, написанное кандидатом Александром Рославским-Петровским*. Харьков: В Университетской типографии, 1839. III, 50 с.

Сливицкий І. *О влиянии колоний на политические перевороты в Европе / рассуждение, написанное исправляющим должность Адъюнкт-Профессора Иваном Сливицким для получения степени магистра политических наук*. Харьков: В Университетской типографии, 1839. 88, X с.

Срезневский І. *Опыт о сущности и содержании теории в науках политических. Рассуждение, писанное на получение степени магистра политической истории и статистики*. Харьков: В Университетской типографии, 1837. VIII, 62, 8 с.

Степанов Т. Ф. *Речь о сущности, важности и назначении политических наук, произнесенная в Торжественном собрании Императорского Харьковского университета э. о. профессором политической экономии и дипломатии Тихоном Степановым 30 августа 1833 года*. Харьков: В Университетской типографии, 1833. 64 с.

Цых В. *Решение вопроса: По причине беспрестанного умножения массы исторических сведений и распространения объема истории, не оказывается ли нужным изменить обыкновенный способ преподавания сей науки и какой он должен быть именно, как вообще, так и особенно в университетах? Рассуждение, написанное кандидатом Владимиром Цыхом для получения степени магистра по части исторических наук*. Харьков: В Университетской типографии, 1833. 129 с.

Чанов Ф. *Обозрение Курса Философии, для преподавания в Императорском Харьковском Университете, Директором Училищ Слободско-Украинской Губернии Федором Чановым представленное Февраля 27 дня 1831 года*. Харьков: В университетской Типографии, 1831. 42 с.

Abaschnik V. Kant und der Deutsche Idealismus in der kritischen Darstellung von Andrej Dudrovič (1782–1830). *Studia Philosophica Kantiana*. 1/2021. p. 5–25.
https://www.unipo.sk/public/media/39319/SPhK_1_2021_05_Abaschnik.pdf

Abaschnik V. A. J. B. Schads und Hegels Positionen um 1801. *Hegel-Jahrbuch 2005. Dritter Teil*. S. 252–257. <https://doi.org/10.1524/hgjb.2005.7.jg.252>

Hegel G. W. F. *Grundlinien der Philosophie des Rechts. Von D. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Ordentl. Professor der Philosophie an der Königl. Universität zu Berlin*. Berlin: In der Nicolaischen Buchhandlung, 1821. XXVI, 355 S.

Hegel G. W. F. *Vorlesungen über die Aesthetik*. Herausgegeben von D. H. G. Hotho. Berlin: Verlag von Duncker und Humblot, 1835. Erster Band. XVI, 547 S.

Hegel G. W. F. *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*. Herausgegeben von D. Eduard Gans. Berlin: Verlag von Duncker und Humblot, 1837. XXIV, 446 S.

Hegel G. W. F. *Vorlesungen über die Philosophie der Kunst*. Hrsg. von Annemarie Gethmann-Siefert. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 2003. XLVI, 389 S.

Welsch W. *Umdenken: Miniaturen zu Hegel*. Berlin: Matthes & Seitz, 2022. 205 S.

Абашнік Володимир Олексійович

доктор філософських наук, професор
кафедра філософії та суспільних наук
Харківський національний медичний університет
пр. Науки, 4, м. Харків, 61022, Україна
E-mail: abaschnik@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2584-5929>

Конфлікт інтересів: автор засвідчує, що, незважаючи на те, що автор статті є членом редакційної колегії цього журналу, процес рецензування, прийняття рішення щодо публікації та редагування проводилися незалежно, без його участі чи впливу. Будь-які потенційні конфлікти інтересів були повністю усунені шляхом зовнішнього контролю процесу.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2026
Стаття рекомендована до друку 10.04.2026

Переглянуто 26.03.2026
Опубліковано 25.05.2026

HEGEL'S PHILOSOPHY AT KHARKIV UNIVERSITY IN THE 1830S

Abashnik Volodymyr O.

D.Sc. in Philosophy, Professor
Department of philosophy and social sciences
Kharkiv National Medical University
4 Nauky avenue, Kharkiv, 61022, Ukraine
E-mail: abaschnik@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2584-5929>

ABSTRACT

This article focuses on how the work of Hegel, a representative of Classical German philosophy, was received by professors and teachers at Kharkiv University in the 1830s. In this context, the article first provides an overview of how Hegel's philosophy was perceived at Kharkiv University from its founding on November 5/17, 1804, through the early 20th century. This section discusses the influence of Johann Baptist Schad (1758–1834), the first professor of the Department of Theoretical and Practical Philosophy at Kharkiv University, during the period 1804–1816, who, prior to that, while teaching at the University of Jena from 1799 to 1804, had been a colleague of Fichte, Schelling, and Hegel. Representatives of the “Kharkiv Philosophical School of J. B. Schad” addressed various aspects of Hegel's philosophy in their works and teaching and became the initiators of “Kharkiv Hegelianism”. Among them, a prominent figure was Schad's successor in the philosophy department, Professor Andrii Dudrovych (1782–1830), who taught at Kharkiv University beginning in 1812. The article then discusses the reception of Hegel's philosophy in the 19th and early 20th centuries, particularly by members of the Department of Philosophy (Fedir Zelenohorsky, Pavlo Leukfeld, Isidor Prodan) as well as by the theology professor Tymofii Butkevych. In addition, the article highlights the role of Hegel's philosophy in the works of representatives of the “Executed Renaissance” (Semen Semkovsky, Volodymyr Yurynets, Stepan Fedchyshyn), who, in the early period of Soviet Ukraine, viewed his works from a Marxist perspective and suffered under Stalinist repression in the 1930s.

The main section examines some of the works by members of the Faculty of Philosophy at Kharkiv University in the 1830s in the context of the reception of Hegel's thought. It begins by discussing the publications and lectures of Professor Fedir Chanov and Associate Professor Joseph Grenberg. In accordance with the second university charter of 1835, the Faculty of Philosophy was established at Kharkiv University, and its members drew upon Hegel's teachings. Among the latter were historians (Volodymyr Tsykh, Oleksandr Roslavsky-Petrovsky, Ivan Slyvitsky), political economists (Tikhon Stepanov), and specialists in classical antiquity (Ivan Croneberg). Special mention is made of the influence of Hegel's philosophy of art, in particular, his “Lectures on Aesthetics” (1835–1838), on the work of philologist Amvrosii Metlinsky (1814–1870), who was also a poet and a representative of Ukrainian Romanticism. In contrast, Hegel's “Outlines of the Philosophy of Right” (1821) played a major role in the work of Professor

Izmail Sreznevsky (1812–1880). Thus, various aspects of Hegel's philosophy found a wide response at Kharkiv University in the 1830s, which became an important center of "Ukrainian Hegelianism".

Keywords: History of philosophy, Classical German philosophy, Hegel, philosophy of art, Ukrainian philosophy, Kharkiv University philosophy, the 1830s.

REFERENCES

- Abaschnik, V. (2021). Kant und der Deutsche Idealismus in der kritischen Darstellung von Andrej Dudrovič (1782–1830). *Studia Philosophica Kantiana*. 1. p. 5–25. https://www.unipo.sk/public/media/39319/SPhK_1_2021_05_Abaschnik.pdf
- Abaschnik, V. A. (2005). J. B. Schads und Hegels Positionen um 1801. *Hegel-Jahrbuch. Dritter Teil*. S. 252–257. <https://doi.org/10.1524/hgjb.2005.7.jg.252>
- Abashnik, V. (2025a). German Aesthetics in the Kharkiv works of Stepan Fedchyshyn (1899–1971). *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series Philosophy. Philosophical Peripeteias*. 73. pp. 266–283. (In Ukrainian). <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2025-73-26>
- Abashnik, V. (2020). Hegel: The Kharkiv Dimension. *XVI Kharkiv Student Philosophy Readings: To the 250th Anniversary of the Birth of Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Proceedings of the International Scientific Conference of Undergraduate and Graduate Students, April 23–24, 2020, Kharkiv*. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University. pp. 5–9. (In Ukrainian).
- Abashnik, V. (2018). J. I. Grenberg's Kharkiv Course on the Philosophy of Law (1833). *Human, Society, and Communication Technologies. Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference, September 14–15, 2018. Kharkiv–Liman*. pp. 140–143. (In Ukrainian).
- Abashnik, V. (2024a). Olexandr Olexanrovych Mamaluy (1939–2023) as a researcher in the history of philosophy. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series Philosophy. Philosophical Peripeteias*. 70. pp. 22–35. (In Ukrainian). <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2024-70-2>
- Abashnik, V. O. (2024b). Schad versus Kant. From the Jena to the Kharkiv philosophical system. *German classical philosophy and university philosophy. To the 300th anniversary of the birth of Immanuel Kant and the 190th anniversary of the death of Johann Baptist Schad. Materials of the international scientific conference, June 28, 2024, Kharkiv, Ukraine*. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University. pp. 13–27. (In Ukrainian).
- Abashnik, V. O. (2022). Syria and Syrian culture in the work of Ivan Croneberg (1788–1838). *VI Congress of Orientalists: collection of materials, Kyiv, December 3, 2022*. (pp. 10–13). Kyiv: V. I. Vernadsky Tavria National University; Lviv – Toruń: Liha-Press. (In Ukrainian). <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-1>
- Abashnik, V. O. (2017). The Philosophy of Law at Kharkiv University, 1804–1920. *The Great Ukrainian Legal Encyclopedia: In 20 Volumes. Volume 2: Philosophy of Law* / Ed. by S. I. Maksimov. Kharkiv: Pravo. pp. 981–990. (In Ukrainian).
- Abashnik, V. O. (2025b). Tymofii Butkevych (1854–1925) on the Problem of Evil in Ancient Chinese Thought. *Chinese Civilization: Traditions and Modernity. Proceedings of the 19th International Scientific Conference, November 27, 2025, Kyiv*. (pp. 6–9). Lviv – Toruń: Liha-Press. (In Ukrainian). <https://doi.org/10.36059/978-966-397-561-0-1>
- Chanov, F. (1831). *Overview of the Philosophy Course, for teaching at the Imperial University of Kharkiv, submitted by Fyodor Chanov, Director of Schools in the Sloboda-Ukrainian Governorate, on February 27, 1831*. Kharkiv: University Press, 1831. (In Russian).
- Croneberg, I. (1832). *Pamphlets. Published by Ivan Croneberg*. Kharkiv: University Press. No. VIII. (In Russian).
- Grenberg, I. (1833). *A Treatise on the Relationship Between Common Law and Positive Law, the Philosophy of Positive Law, Politics, and Ethics, written by Lecturer Joseph Grenberg for his master's degree in the Department of Ethics and Politics*. Kharkiv: University Press. (In Russian).
- Hegel, G. W. F. (1821). *Grundlinien der Philosophie des Rechts*. Von D. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Ordentl. Professor der Philosophie an der Königl. Universität zu Berlin. Berlin: In der Nicolaischen Buchhandlung.

- Hegel, G. W. F. (1835). *Vorlesungen über die Aesthetik*. Herausgegeben von D. H. G. Hotho. Berlin: Verlag von Duncker und Humblot.
- Hegel, G. W. F. (1837). *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*. Herausgegeben von D. Eduard Gans. Berlin: Verlag von Duncker und Humblot.
- Hegel G. W. F. *Vorlesungen über die Philosophie der Kunst* (2003). Hrsg. von Annemarie Gethmann-Siefert. Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- Metlinsky, A. (1839). *On the Nature of Civilization and the Significance of Its Elements. A dissertation by A. Metlinsky, written for the degree of Master of Political Science*. Kharkiv: University Press. (In Russian).
- Protopopov, M. (1838). *A Treatise on the True Subject of Philosophy and Its Corresponding Structure, written for the degree of Doctor of Philosophy by Matvey Protopopov, acting extraordinary professor at the Imperial University of Kharkiv*. Kharkiv: University Press. (In Russian).
- Roslavsky-Petrovsky, A. (1839). *On the True Purpose of Pragmatic History and the Corresponding Method of Its Treatment. A Dissertation Written by Candidate Alexander Roslavsky-Petrovsky*. Kharkiv: University Press, 1839. (In Russian).
- Slivitsky, I. (1839). *On the Influence of Colonies on Political Upheavals in Europe / a dissertation written by Ivan Slivitsky, Acting Adjunct Professor, for the degree of Master of Political Science*. Kharkiv: University Press, 1839. (In Russian).
- Sreznevsky, I. (1837). *An Essay on the Nature and Content of Theory in the Political Sciences. A dissertation written for the degree of Master of Political History and Statistics*. Kharkiv: University Press, 1837. (In Russian).
- Stepanov, T. F. (1833). *A Speech on the Nature, Importance, and Purpose of the Political Sciences, delivered at the Ceremonial Assembly of the Imperial University of Kharkiv by Tikhon Stepanov, Acting Professor of Political Economy and Diplomacy, on August 30, 1833*. Kharkiv: University Press. (In Russian).
- Tsykh, V. (1833). *Resolving the Issue: Given the ceaseless growth of historical information and the expansion of the scope of history, is it not necessary to change the conventional method of teaching this discipline, and what form should it take, both in general and specifically at universities? A Treatise written by candidate Vladimir Tsykh for the degree of Master of Historical Sciences*. Kharkiv: University Press, 1833. (In Russian).
- Welsch, W. (2022). *Umdenken: Miniaturen zu Hegel*. Berlin: Matthes & Seitz.

Conflict of Interest: The author certifies that although the author of the article is a member of the editorial board of this journal, the peer review process, the decision regarding publication, and the editing were carried out independently, without their participation or influence. Any potential conflicts of interest were fully mitigated through external oversight of the process.

The article was received by the editors 12.02.2026

The article is recommended for printing 10.04.2026

The article was revised 26.03.2026

This article published 25.05.2026

Як цитувати: Абашнік, В. (2026). Філософія Гегеля у Харківському університеті в 1830-х рр. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*, (74), 64-77. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2026-74-07>

In cites: Abashnik, V. (2026). Hegel's philosophy at Kharkiv University in the 1830s. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series Philosophy. Philosophical Peripeteias*, (74), 64-77. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2026-74-07> [In Ukrainian]